

Hoca Ahmed Yesevî, Hüküm ve Hikmet

İbrahim Kalın*

Öz

Bu çalışmada maneviyat geleneğimizin en önemli temsilcilerinden olan Hoca Ahmed Yesevî'nin ölümsüz eseri Divan-ı Hikmet'ten ve tasavvuf geleneğimizden hareketle hikmet ve hüküm kavramları üzerinde durulmuştur. Yesevî'nin açtığı ilim ve irfan yolunun takipçileri medeniyet yürüyüşümüzün temel adımlarını teşkil etmişlerdir. Hakikat yolculuğunun ana hedefi olarak hükümlerin arkasındaki hikmetleri idrak etmek gerekmektedir. Yesevî'nin hikmet felsefesi bize suretlerin ardındaki manayı öğretmektedir. Hükümlerin arkasındaki hikmeti idrak etmek; akıl, iman, erdem ve aşk ile âleme bakmamızı gerektirir. Onun hikmet mirasının hatırlanması ve anlaşılması, yolumuzu aydınlatması ve hakikat nurunun daha fazla insana ulaşması noktasında önem teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hoca Ahmed Yesevî, Yesevilik, Divan-ı Hikmet, hüküm, hikmet

---

* Doç. Dr., Büyükelçi, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü –Ankara/Türkiye

Hoca Ahmed Yesevî, ilim, irfan ve maneviyat geleneğimizin büyük çınarlarından biridir. Hakk'a yürüdüğü 12. yüzyılın ikinci yarısından (ö.1166-67 ya da daha sonrası) bu güne, Orta Asya steplerinden Mezopotamya'ya, Anadolu topraklarından Balkanlara yayılan geniş coğrafyada bir mürşit, bir gönül insanı, bir sanatkâr olarak yolumuzu aydınlatmıştır. Onun açtığı yoldan yürüyen Tapduk Emre, Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sadreddin Konevi, Davud el-Kayseri, Hacı Bektaş-ı Veli, Sarı Saltuk, Baba İlyas, Somuncu Baba, İbrahim-i Gülşeni, Niyazi Mısri gibi büyük arifler, Anadolunun irfan medeniyetini inşa etmiş ve akıl ile imanın, aşk ile aşkın olanın, ilim ile ahlakın, inanç ile erdemin ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermişlerdir. Yesevî yolunun bayraktarlığını yapan Horasan Erenleri ve Anadolu Erenleri, etnik, coğrafi ve kültürel farklılıkları manevi bir zenginliğe dönüştürmüş ve bin yıllık medeniyet yürüyüşümüzün ilk adımlarını atmışlardır.

Ahmed Yesevî'nin ölümsüz eseri *Divan-ı Hikmet*, kendisinden sonra gelişecek olan bu büyük medeniyet paradigmasının en mümtaz örneklerinden biridir. Fuad Köprülü *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli çalışmasında bu konuyu detaylı olarak inceler (Köprülü 1993). Zaman ile mekânı, insan ile evreni metafizik bir bütünlük içinde ele alan Hoca Ahmed Yesevî, zahir ile batının, mana ile suretin, hüküm ile hikmetin ancak doğru bir ontolojik ve epistemik çerçevede ele alındığı zaman insanı hakikate ve kurtuluşa ulaştırabileceğini söyler.

Aristo, *Metafizik* adlı eserine “bütün insanlar tabiatı gereği bilmeyi arzular” (Aristoteles 1996: 980a) önermesiyle başlar. İnsanı, diğer varlıklardan ayıran temel özelliğinin “bilme arzusu” olarak tanımlanması önemlidir. Zira bu basit gibi görünen tanımda bilmek ve istemek, ilim ve irade bir araya getirilmiştir. Her kıymeti haiz bilme eylemi gibi, insanın bir şeyi gerçek manada bilmesi de ancak onun mahiyetini ve varlık sebebini bilmekle mümkündür. Fakat bilmek için de irade etmek, istemek, bilginin peşinde gitmek gerekir.

Dolayısıyla bilgi ve özgürlük, insanın fıtratı gereği birbirinden ayrılamaz. Bilmek ve istemek eylemlerinin fıtratın bir parçası olması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira tek başına bilmek yetmez; insanın neyi istediğini de bilmesi gerekir.

Ahmed Yesevî'ye göre gerçek manada aklını kullanan kişi, neyi aradığını da bilir. Pir-i Türkistan, *Divan-ı Hikmet*'te şöyle der:

*Gafillere dünya gerek, akillere ahiret gerek
Vaizlere minber gerek, bana sadece (Allah'ım) sen gerek
Hoca Ahmet benim adım, gece gündüz yanar korum
İki cihanda ümidim, bana seni gerek (104)*

Ahmed Yesevî ve onun yolundan giden Müslüman bilgeler, insanın ancak hak ve hakikat ile irtibat kurduğu zaman akıl, erdem ve özgürlük sahibi bir varlık olabileceğini söylemişlerdir. İnsanın yeryüzündeki serüveni, hakikat bilgisini aramakla başlar. Bunun en açık ve sarsıcı ifadesi de, “Oku!” emridir. Hangi meslek ve meşrepten olursa olsun insan, bilmeden ve hür iradesini kullanmadan sorumluluk sahibi olma makamına ulaşamaz. Akıl ve iradede yoksun bireyler, dinen de hukuken de sorumlu kabul edilmezler.

İlahi dinler insanların imanlı, ahlaklı ve erdemli yaşamasını temin edecek kurallar koyar. Haram ve helaller dediğimiz bu kurallar manzumesi kaynağını, dinin asıl gayesine hizmet etmek isteyen bir idrakten alır. Temel hükümler ve ilkeler sadece kural olsun diye konmamıştır. *Mekasidü’ş-şeria* olarak bilinen, bugün ‘dinin gayeleri’ diyebileceğimiz ve her amelin arkasında yatan asıl neden, ‘hikmet’tir. Hikmet, bize yaptığımız her işin manasını ve gayesini anlatır. Hikmet olmadan emirler ve yasaklar, basmakalıp formel kurallar haline gelir.

Hukukun koyduğu hükümler ‘ne’ ve ‘nasıl’ sorularına cevap ararken hikmet, ‘niçin’ sorusunu yanıtlar. “Neyi nasıl yapmalıyım?” sorusu elbette önemlidir. İnsan karnını doyurmak için de bir müzik eseri bestelerken de ne ve nasıl sorularının cevapları mucibince hareket eder ve ortaya bir iş, ürün, eser koyar. Fakat “Niçin yapmalıyım?” sorusu, bütün soruları anlamlı hale getiren temel sorudur. Neden yahut niçin sorusunu cevaplamadan yaptığımız hiçbir eylemin anlamlı hale gelmesi mümkün değildir. Hükümler, kurallar, emir ve yasaklar, varlık sebebini hükmün ötesindeki hikmetten alır.

Burada meselenin özüne geliyoruz: Bugün insanlığın ve hassaten İslam dünyasının temel sorunu, ‘hüküm ile hikmet’ arasındaki dengeyi kaybetmiş olmasıdır.

Hayatımızda ne çok hüküm var ama ne kadar az hikmet var...

Etimolojik olarak hikmet sözcüğü Arapça’da ‘sınırlama veya önleme’ anlamına gelen ‘h-k-m’ kökünden gelir. Hikmet, bizi cehaletten, ayıplanacak iş yapmaktan ve adaletsizlikten koruyan şey demektir. Aynı kökten türeyen “hüküm” sözcüğünün de benzer bir anlamı var. Hüküm olarak ortaya konan ilkeler,

bizi açık bir şekilde yanıştan korumayı amaçlar. Bir şeyin “muhkem” olması, belirsiz ve zayıf hükümler karşısında onun açık-seçik ve sapaşağlam olmasına atıfta bulunur. Kısaca ifade etmek gerekirse hüküm, aklımızla hata yapmamızı ve ahlaken yanılmamızı önler. Hüküm-hikmet söz konusu olduğunda ‘nasıl’ ve ‘niçin’ soruları da birbirini bütünler hale gelir.

Amellerin mana ve gayesinin nasıl belirleneceği konusu İslam düşünce gele- neğinde etraflı bir şekilde ele alınmıştır. Bazı ekollere göre bir şeyin iyi veya kötü olmasının yegâne sebebi, Allah’ın iradesidir. Her tür hükmün kaynağı yalnızca O’nun iradesi ve takdiridir. Yalan söylemek ve zulmetmek yanlıştır, zira Allah böyle emretmiştir. Aynı sebeple, hayırseverlik veya dürüstlük iyidir, zira Allah öyle takdir etmiştir.

Aralarında arif, filozof ve mutasavvıfların da bulunduğu Müslüman mütefek- kirlere göre ise Allahu Teala’nın, bir şeyi iyi veya kötü emretmesi ile o şeyin tabiatı arasında bir tenakuz yoktur. Allah yalan söylemeyi yasaklamıştır, çünkü yalan söylemek tabiatı itibarıyla kötü bir eylemdir. Allah adaleti emretmiştir, çünkü adalet özünde iyi bir ilkedir. Bu durum Allah’ın kudretini sınırlamaz, zira Allahu Teala her şeyin zaten mutlak yaratıcısıdır.

Kur’an’a göre Cenab-ı Hak, hikmet ve gayeyle hareket eder. Allah kullarından hakikat, adalet ve merhamete aykırı hiçbir şey istemez. Mefhum-u muhalifiyle söyleyecek olursa Cenab-ı Hakk’ın Peygamberleri vasıtasıyla kullarına gönder- diği bütün emir ve yasakların temelinde hakikat, hikmet ve merhamet vardır. Kullarına Rahman ve Rahim nazarıyla bakan ve onları el-Vedud ismiyle seven Allah “hiç kimseye taşıyamayacağı bir yük yüklemez”.

Her emir ve yasağın arkasında yatan hikmeti keşfetmek, bu yükü taşımak için doğru vasıtaları kuşanmak demektir. Hikmet olmadan hüküm de anlamsız hale gelir. Bizi amaca götüren araçların da doğru, sahih ve meşru olması ge- rekir. Zira eskilerin dediği gibi “kem âlât ile kemâlât olmaz”.

Hikmet; idrak, doğruluk ve merhamet demektir. Hikmet, inancımızın ve amellerimizin metafizik ve ruhani boyutunu ortaya koyar. Doğruluk ve dü- rüstlük içinde yaşayabilmemiz için bizi hakikate sevk eder. Hikmet, yaptıklarımıza bir anlam ve amaç verir.

Bugün bu hikmet anlayışını yeniden keşfetmemiz gerekiyor. ‘Niçin’ sorusuna cevap verilmediği sürece, dinî hayat formel ve şekli kuralların ötesine geçe- mez. Kuran’ın yüzlerce ayeti, inananları evrene ve kendilerine bakarak her

şeyin anlamını ve gayesini idrak etmeye davet eder. Allah hiçbir şeyi amaçsız yapmıyorsa, insanların da herhangi bir şeyi amaçsız ve gayesiz yapmasını istemez. Yaptığımız her işin bir anlama, amaca ve hikmete dayanması, yaradılış felsefesinin temel ilkelerinden biridir.

İslam dünyası çeşitli dinî ve siyasi sebeplerle bu hikmet anlayışını büyük ölçüde kaybetti. Gaye ve hikmetini idrak etmek, her ibadetin ayrılmaz bir parçası iken bazen din, bereket ve zarafetten yoksun şekilsel törenlere, adetlere ve kurallara indirgenebiliyor. Manayı kavramadan surete sarılmak, özden uzaklaşma tehlikesini beraberinde getiriyor.

Suretler ve sebepler âleminde yaşadığımız için zahir önemlidir. İman, amel ve ahlak, suretsiz ve zahirsiz olmaz. Lakin suretlerin ötesindeki manaya ulaşmak, bütün yolculukların nihai amacıdır:

Kur'an'ın bendesi ve bir Peygamber aşığı olan Hz. Mevlana'nın dediği gibi:

Eğer insanlık âdemin suretinden ibaret olsaydı

Ahmed (Hz. Peygamber) ve Ebu Cehl aynı olurdu. (Mesnevi I: 1019)

Suretlerin ötesindeki anlamı kavramak için de hikmete ve muhkem düşüncelere ihtiyacımız var. Bu noktada özgürlük ve anlam meselesine kısaca temas etmemiz gerekiyor.

Özgürlük ve Anlam Sorunu

Eşyanın anlamını keşfetme eylemi, insan oluşumuzun temel unsurlarından biridir ve bizi beşeriyet mertebesinde insanîyet mertebesine ulaştırır. Bunun temel iki temel unsuru da özgürlük ve anlamdır. Modern düşüncenin tersine Yesevî, Mevlana ve İbn Arabi gibi Müslüman arifler özgürlüğü basit bir “tercih hakkı” olarak görmezler. Bir anlam çerçevesine oturtmadan özgürlüğü ele almanın imkansız olduğunda ısrar ederler. Özgürlük, negatif manada engellerden kurtulmak ise, pozitif manada kanat açıp semaya yükselmektir.

Seçme hürriyeti olarak özgürlük, moderniteyle ortaya çıkan otonom bireyin temel özelliğidir. Hegel'e ve onu izleyen Weber'e göre modernitenin en temel özelliği, seçme hürriyetidir. Modern otonom birey, birey olmanın sayısız imkanları arasından istediği tercihi yapabilir. Modern bilim ve teknoloji, bize bu imkanı sunar. Tercihlerin artması, özgürlük alanının genişlemesi demektir.

Fakat buradaki kritik konu, neyi seçtiğimiz değil, bir şeyi seçiyor olduğumuz gerçeğidir. Weberyana manada özgürlük, seçme eyleminin ya da yeteneğinin kendisinden ibarettir. Seçimin ne yönde olduğu, nasıl bir muhtevaya sahip olduğu önemli değildir. Tercihleri anlamlı kılan, onun bireyin dışında bir gerçekliğe dayanması değil, bireyin ortaya koyduğu iradeye göre şekillenmesidir.

Modern özgürlük anlayışı, muhteva ile ilgilenmez. Bu konuda ahlaki bir hüküm vermez. Hükümü bireyin tercihine bırakır. Hazcı bir hayat yaşamak, dindar olmak, çıkarıcı bir yaşam sürmek yahut farklı tercihlerde bulunmak, bireyin seçme hürriyetini ortaya koydukları için anlamlıdır. Bu tercihlerin muhtevasını oluşturan değerler ve yaşam biçimleri hakkında hüküm vermek, modern ahlak anlayışının dışındadır.

Buna karşın gelenek özgürlüğe değil, anlama vurgu yapar. Bireyin özgür olmasından önce, anlamlı bir hayat yaşamasını öngörür. Hatta bireysel ve toplumsal yaşama anlam kazandırmak için, özgürlüklerin kısıtlanmasını kabul eder. Yani özgürlükleri sadece negatif manada değil, pozitif olarak da tanımlar. Sadece tercih etme yetisinin değil, tercih edilen şeyin de özgürlük kavramının bir parçası olduğunu söyler. Modern olmak, anlam verme iddiasında bulunan geleneğin sınırlardan kurtulmak demektir.

Fakat modern özgürlük anlayışının kendisiyle çeliştiği yer tam da burasıdır. Çünkü bir tarafta özgürlüğün *prensipte* bir değerler skalasına bağlı olmaması gerektiği ileri sürülmekte, öte tarafta özgürlük hakkındaki hükmün değer-yükümlü bir tutum olduğu gözardı edilmektedir. Modernitenin temel krizlerinden biri burada ortaya çıkar: Muhtevadan yoksun özgürlük, bir anlam krizine yol açar. Özgürlük ve anlam, iki karşıt değer haline gelir. Ya özgürlüğü seçip anlam dediğimiz şeyi kendi bireysel tercihlerimizde inşa etmeye çalışacağız; ya da anlamı seçip özgürlüklerimizi kendi irademizle kısıtlamayı tercih edeceğiz. Bu ikisinin dışında bir üçüncü yol görünmemektedir.

Bu iki değer arasında bir çatışma ilişkisi olmak zorunda mı? Mevlana'ya göre hayır. Çünkü, özgürlük ancak bir anlama doğru yöneldiği zaman mümkün olan bir şeydir. *Mesnevi*'de şöyle denir:

Mana odur ki senin her tarafını kuşatır

Ve seni bütün suretlere mahkum olmaktan kurtarır (II: 720)

Özgürlük ile anlam çatışmak zorunda değildir fakat bunu sağlamak sanıldığı kadar kolay bir iş de değildir. Yirminci yüzyıl, bu ikisi arasında denge kurmaya çalışan, fakat ya anlam adına totaliter ideolojilere, ya da özgürlük adına nihilist söylemlere götüren örneklerle dolu. Peki hayatımıza anlam veren fakat özgürlüklerimizi de ortadan kaldırmayan bir siyasi ve ahlaki düşünce mümkün müdür? Gerçekliğin tanımını bireylerin tercihine (Weber'in "metodolojik bireyciliği") bırakmayan ama özgürlüğü de anlamlı bir değer olarak kabul eden bir tasavvura nasıl ulaşabiliriz?

Burada Weber'in sorusunu biz de soralım: Karmaşık, zecri ve sofistike bir küresel kapitalist sistemin tahakkümü altındaki bir dünyada özgürlük, rasyonalite, demokrasi ve çoğulculuk nasıl mümkün olacak? Modern ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıların ve ilişkilerin bu idealleri anlamsız ve işlevsiz hale getirmesine karşı insanlık bundan sonra ne yapabilir? Bireysel anlam arayışımız, yapısal ve kurumsal nihilizm karşısında bir şansa sahip olacak mı?

İnsanın özgürlük ve anlam arayışının olanca şiddetiyle devam ettiği dünyamızda bu sorulara veceğimiz cevaplar, dünyanın yirmibirinci yüzyıldaki istikame-tini de belirleyecek. Anlamdan vaz geçmeden özgür olmak, özgürlüklerimizi feda etmeden anlamlı bir hayat yaşamak arasındaki dengeyi, modern öznenin kendi kendine atıfta bulunan (self-referential) idrak çerçevesini aşarak kurmayı deneyebiliriz. Mevlana'nın bu yolda bize söyleceği çok şey var:

Ey oğul! Bütün bağlarını çöz ve özgür ol.

Daha ne kadar altın ve gümüşün kölesi olacaksın?

Denizi bir kaba doldurmaya kalksan

Ancak bir günün ihtiyacı kadarını alabilir.

Gözü doymayan kişinin kabı hiç bir zaman dolmaz

Fakat bir midye inciyle dolmadan doymaz (Mesnevi I: 19-21)

Özgürlük, suretlerin ötesindeki manayı kavrayıp hakikat makamına ulaşmaktır. Çünkü mana, özgürleştirir. Özgür olmak, içeriği ve anlamı olmayan tercihlerde bulunmaktan ibaret değildir. "Özgürüm, istediğimi seçerim" demek, modernitenin temel düsturlarından biridir. Lakin özgür olmak adına manadan vazgeçmek de mana adına özgürlüğümüzü yok saymak da çıkmaz yoldur. Ariflere göre biz ancak bir anlama doğru yöneldiğimiz zaman özgür hale geliriz.

Suret ile mana, anlam ile özgürlük arasındaki ilişkiyi doğru okumak, aynı zamanda hüküm ile hikmet arasındaki dengeyi bulmaktır. Bir hükmü uygulamak adına hikmeti bertaraf edemeyiz. Aynı şekilde hikmet ve mana adına hükümden ve suretten vaz geçemeyiz.

Şu gerçeği görmemiz gerekiyor: Hikmet, hükme feda edildiğinde akıl ikna olmuyor, kalp yumuşamıyor, nefis itminan bulmuyor. Hikmetten yoksun hükümler, manevi-ruhi ihtiyaçlara cevap veremediği gibi bizi – Allah korusun- Hz. Muhammed’in kemal yolundan da uzaklaştırıyor.

Bugün İslam dünyasının hüküm ile hikmet arasındaki bütüncül ilişkiyi yeniden kurması gerekiyor. Suret ile mana, akıl ile kalp, zahir ile batın, iman ile mantık arasındaki ilişkiyi doğru kurduğumuzda önümüze yeni imkanlar ve ufuklar çıkacaktır.

Yesevî'nin Aşk Yolu

Ahmed Yesevî ilim, irfan ve amelin yanı sıra aşk, sevgi ve merhamet üzerinde de önemle durmuştur. Tasavvufun üç yolu olan mehafet, muhabbet ve marifet aslında bir bütündür. Mehafet yani Allah korkusu, imanın başlangıcıdır. Ama iman orada durmaz. İnsan Rabbini tanıdıkça O'nu sever ve muhabbet makamına yükselir. İnsani düzeydeki sevgi, aşk ve muhabbet, aşk-ı ilahinin tezahür ve tecellilerinden ibarettir. Muhabbet, sevgi ve aşk olmadan iman da kamil olmaz. "Aşksızların imanı yok ey dostlar..." der Hoca Ahmed Yesevî (*Divan-ı Hikmet*: 84).

Allah el-Vedûd'dur yani çok sevendir. O kullarını yaratmakla kalmamış aynı zamanda onları sevdiğini de ilan etmiştir. Buna mukabelede bulunmak ve Allah sevgisini her şeyin üstünde tutmak insanın asli görevlerindedir.

Ahmed Yesevî bu hususu şöyle anlatır:

*Aşkı değşe yakıp yıkar canı, teni
Aşkı değşe viran eder kibri, benliği
Aşk olmasa kimse tanıyamaz Mevlam seni
Her ne yapsan, aşık eyle beni ey Rabbim*

*Aşk pazarı ulu pazar, orada ticaret haram
Aşıklara senden başka şeyler için kavga haram
Aşk yoluna girenlere dünya haram
Her ne yapsan, aşık eyle beni ey Rabbim (*Divan-ı Hikmet*: 74-75, 137-8)*

Aşk makamı yüce olduğu kadar ağır bir makamdır. Onu taşımak için er kişinin hazır olması gerekir. Aksi halde aşk ateşi insanı bir pamuk parçası gibi yakar. Geriye ne akıl kalır ne iman. Bu yüzden arifler aşkın mertebelerinden ve şiddetinden bahsederler ve insanın bu yolda adım adım ilerlemesi gerektiğini söylerler. Her şey aşkla başlar. Hatta yaratılış hikayesi bile aşkla doğrudan ilgilidir. Zira “Gizli Hazine” hadis-i kutsisinde Cenab-ı Hak “Ben bilinmeyi istedim/diledim/sevdim ve alemleri yarattım...” der. Burada bilinmek için kullanılan fiil (u’rife) ile irfan ve marifet aynı kökten gelir. Yani daha yaratılış hikayemizin başında bilmek ile sevmek, yakın ile aşk iç içedir.

Ahmed Yesevî için de aşk yolu kutlu bir yoldur. Ama onu taşıyacak kişinin hazır olması gerekir. Bir şiirinde şöyle der:

*Aşk sırrını açıklasam âşıklara
Gücü yetmez, başını alıp gider dostlar
Dağa taşta başını vurup meczup olur
Çoluk çocuk, ev barktan geçer dostlar*

*Kul Hoca Ahmed, özünden geçmeden dava kılma
Halk içinde “ben aşığım” diye söz etme
Allah aşkı büyük iştir, gafil olma,
Gafil olup Hak cemali görülmez dostlar (Divan-ı Hikmet: 76, 78, 139, 141)*

Yukarıda değindiğimiz bilmek ile istemek arasındaki irtibat, aynı zamanda yakın iman ile kalbi sevgi arasındaki bağı da kuvvetlendirir. Hakikati bilen insan neyi sevmesi gerektiğini de bilir. Aşk yolu, mehafet ve şeriat yolundan asla uzak değildir.

Bu aşk idraki, insanı dünyevi ve deni olanın ötesine taşır. Aşk makamı, insanın hakikati görmesini sağlar. Hakikatin bilgisini arayan kişinin yolunu aydınlatır. Yesevî nin dediği gibi:

*Hak kulları dervişler, hakikati bilmişler
Hakk’a âşık olanlar, Hak yoluna girmişler
Hak yoluna girenler, Allah deyip gidenler
Erenleri izleyip mal ü mülkten geçmişler (Divan-ı Hikmet: 99)*

Bu manada aşk hem ontolojik hem de epistemolojik bir mertebeye tekabül eder. Modernitenin his ve duygusallığa indirgeyerek psikolojize ettiği aşk, aslında evrende kozmolojik bir işleve sahiptir. Zira varlık âleminde olan her şey

nihai olarak aşk-ı ilahinin bir tecellisi olarak hareket eder. İnsan söz konusu olduğunda aşk, psikolojik bir halden ibaret değildir. O aklın yolunu aydınlatan, insanı yakine ulaştıran ve nefsi itminana ve kemale erdiren bir nimettir.

Bu noktada aşk ve muhabbet, bizi bir sonraki merteye olan marifete götürür. Eşyanın hakikatini olduğu gibi bilmek ve ona göre amel etmek, felsefenin de hikmetin de temel ilkesidir. Marifet, herhangi bir bilgi değildir. Malumat hiç değildir. İlim ve hikmet ile malumatı, bilgi ile enformasyonu, enformasyon yığını ile bilgi sahibi olmayı birbirine karıştırdığımız şu günlerde marifetin hakikat bilgisi demek olduğunu bir kez daha hatırlamakta fayda var. Zira Nabi Avcı'nın veciz ifadesiyle "enformatik cehalet" çağında, çığ gibi büyüyen malumat depolarının ve veri tabanlarının bizi gerçek bilgiye, hikmet ve marifete götüreceğinin bir garantisi yok (Avcı 1990).

Ahmed Yesevî, ilim, iman ve aşkı insanı kanatlandıran vasıtalar olarak görür. İnsanın yapması gereken o kanatları takip gerçek hedefine doğru yükselmesidir. Bu aşk ehlini şöyle tasvir eder:

*On sekiz bir âlemde hayran olan âşıklar
Bulamayıp sevgilinin çerağını sersem olan âşıklar
Her dem başı dönerek gözü halka çevrilen
Hu Hu diye kavrulup gıryan olan (ağlayan) âşıklar
Tutuşup yanıp kül olan, aşkında bülbül olan
Kimi görse kul olan, merdan olan âşıklar
Yol üstünde toprak olup sineleri parçalanan
Zikrini söyleyip pak olan, ağlayıp inleyen âşıklar
(Divan-ı Hikmet: 45-46, 108-9).*

Ahmed Yesevî, bir arif ve şair olmasının yanı sıra aynı zamanda bir mürşittir. İslamla müşerref olan Türklere İslamın temel öğretilerini sade, yalın ve samimi bir dille anlatır. Türkçenin ilk büyük mutasavvıf şairi olan Hoca Ahmed, Yunus ve onun izinden giden tekke ozanlarının da yolunu hazırlamıştır. Onun şiirlerinde, hikmetli sözlerinde ve hakkında anlatılan hikayelerde bu samimi ve derinlikli sadeliğin seza-yı dikkat örneklerini görürüz. Bir şiirinde şöyle der:

*Tevbe eden âşıklar (O'nun) nuru erer
Gece gündüz oruç tutsa kalbi parlar
Ölüp mezara gidende kabri genişler
Kadir Rabbim'in Rahim ve Rahman merhameti var*

Namaz, oruç, tevbe üzere gidenlere

Hak yoluna girip yürüyenlere

Bu tevbeyle ahirete gidenlere

Bağışlanmış kullar ile sohbeti var (Divan-ı Hikmet: 71-72, 134-5)

Yunus'tan önce Türkçeyi manevi şiir dili olarak kullanan Ahmed Yesevî, tarihte oynayacağı rolün adeta farkındadır. Şiirlerini elbette bütün insanlara söylemiştir. Onun lafzı hususi, manası umumi ve evrenseldir. Türklerin ihtida etmesiyle beraber yaşadıkları büyük dönüşüm, kendini ilk defa Ahmed Yesevî'nin şahsında ve eserlerinde açık bir şekilde tezahür ettirir. Orta Asya ve daha sonra Anadolu halklarının İslam'a giden yolu, yukarıda işaret ettiğimiz ilim, irfan, muhabbet ve marifet derecelerini bünyesinde barındırır. Türk, Kürt, Arap, Fars ve daha pek çok milletin katkı sunduğu bu sentez irfan medeniyetinin de temellerini atar. Yesevî'nin şu dörtlüğü bütün bu hususları hülasa eder mahiyettedir:

Hoca Ahmed marifet bahçesine rehberdir

Hakikatleri söyler, açar gönül ilini

Miskin zayıf Hoca Ahmed, yedi ceddine rahmet

Farsçayı bilir amma güzel söyler Türkçeyi... (Divan-ı Hikmet: 111).

Sonuç Yerine

Akıl, iman ve aşk ile hükümlerin arkasındaki hikmetleri idrak etmek, hakikat yolculuğunun ana hedefidir. Yesevî'nin hikmet felsefesi, bize suretlerin ötesindeki manayı öğretir. Yesevî şöyle der:

Yesevî hikmetin bilenler işitsin

İşitenler maksada erişsin

Cevahir madeninden bir parça alsın

İşitmeyenler hasrette kalsın (Divan-ı Hikmet: 120)

Bir başka dörtlüğünde kendi hikmetlerini şöyle tanımlar:

Benim hikmetlerin şeker ve baldır

Bütün sözler içinde bi-bedeldir

Bu hikmetlerin Hakk'ın bir lütfudur

Seher vakti estağfirullah diyenler için (Divan-ı Hikmet: 121)

Bu hikmetler kıymetlidir. O halde onun kıymetini de bilmek gerekir:

*Hikmetlerimi dertsizlere okumayın
Paha biçilmez cevherimi cahillere satmayın
Yesevî hikmetlerinin kıymetini bilin
Aşk küpünden bir katre mey tadın (Divan-ı Hikmet: 122)*

Hükümlerin arkasındaki hikmeti idrak etmek için, akıl, iman, erdem ve aşk ile âleme bakmamız gerekir. Varlıktaki her zerreyi kendine verilmiş bir emanet olarak gören kişi, o emanetin hakkını vermek için çalışmak zorundadır. Hikmet, bu mücadelenin rehberidir. Bir işin hikmetini kavramak, onun manasını kavramak ve ona göre hareket etmektir. Bir şeyin manasını kavramak ise bizi özgürleştirir. Çünkü yaptığımız hiç bir iş, artık ne taklitten ibarettir ne de özgürlük adına bencilliğin kutsanmasıdır. “Hikmet müminin yitiğidir; onu nerede bulursa alır” tavsiyesine kulak verenler, elbette neyi aradıklarını bilmektedirler. O hikmeti gördüklerinde onu tanırlar. Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmeti de bu hikmetler yolculuğunun nadide duraklarından biridir. Onun hikmet mirasını hatırlamak, giderek karanlıklara ve zulme boğulan dünyamızda elbette yolumuzu aydınlatacak ve hakikat nurunun daha fazla insana ulaşmasına imkân sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Aristoteles (1996). *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yay.
- Avcı, Nabi (1990). *Enformatik Cebalet- Kitler Kültürü*. İstanbul: Rehber Yay.
- Bice, Hayati (2010). *Hoca Ahmed Yesevi/Divân-ı Hikmet*. Ankara: TDV Yay.
- Hoca Ahmed Yesevî (2016). *Divan-ı Hikmet*. Ed. M. Tatçı. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay.
- Hoca Ahmed Yesevî (2000). *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Haz. Kemal Eraslan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Köprülü, Mehmet Fuat (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Mevlana (2007). *Mesnevi*. Çev. Veled İzbudak. İstanbul: Doğan Kitap.
- Weber, Max (2002). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. Tras. Peter Baehr and Gordon C. Wells. Penguin Books.

Hoca Ahmet Yesevi, Judgement and Wisdom

İbrahim Kalın*

Abstract

In this study, the concepts of wisdom and judgment have been emphasized from Hoca Ahmed Yesevi's immortal manuscript *Divan-i Hikmet*, one of the most important representatives of our spiritual tradition, and our Sufi tradition. The followers of the path of knowledge and wisdom that Yesevi opened up were the basic steps of our civilization march. It is necessary to understand the wisdom behind the provisions as the main goal of the journey of truth. Yesevi's philosophy of wisdom teaches us the meaning behind surrogates. To understand the wisdom behind the laws; We need to look at reason, faith, virtue and love and coinage. His remembering and understanding of his wisdom heritage is important at the point of enlightening our way and reaching out to more human beings.

Keywords

Hodja Ahmed Yesevi, Yesevîlik, *Divan-i Hikmet*, judgment, wisdom

---

* Assoc. Prof. Dr., Ambassador, The Spokesperson for the Turkish Presidency- Ankara/Turkey

Ходжа Ахмед Ясави: суждение и мудрость

Ибрагим Калын*

Аннотация

В настоящей статье понятия «суждение» и «знание» рассмотрены в контексте бессмертного произведения «Диван-и Хикмет» одного из важнейших представителей нашей духовной традиции Ходжа Ахмеда Ясави и традиции тасаввуфа. Последователи открытого Ясави пути знания и мудрости ознаменовали важнейшие этапы развития нашей цивилизации. На пути обретения истинного знания необходимо постигать скрытую в суждениях мудрость и знание. Философия мудрости Ясави учит нас осознанию сути, облеченной во внешние формы. Чтобы постичь мудрость, скрытую в суждениях, нужно смотреть на мир сквозь призму разума, веры, добродетели и любви. Разъяснение и понимание наследия мудрости Ясави, освещающего наш путь, донесет свет истины до широкого круга людей.

Ключевые слова

Ходжа Ахмед Ясави, ясевийя, Диван-и Хикмет, суждение, знание

---

* Доц., д-р, посол, пресс-секретарь Президента Турции – Анкара/Турция